

کلیات حقوق کار

علی ... همدانی
(قسمت پایانی)

در شماره قبل راجع به پیروزی انقلاب اسلامی و مقررات کار - مبانی حقوق کار - مبانی بین‌المللی حقوق کار مطالبی بیان شده و اینک آخرین قسمت از نظر شما خواهد گذشت.

■ اهمیت حقوق کار

امروزه حقوق کار یکی از رشته‌های مهم حقوق محسوب می‌شود و با وجود آن که مدت زمان درازی نیست که حقوق مذکور در سراسر جهان تکوین و تکامل یافته، با این حال همواره بر اهمیت آن افزوده شده است. یکی از مهم‌ترین علل اهمیت یافتن این رشته از حقوق، تعداد عظیم افرادی است که زیر پوشش آن قرار می‌گیرند. امروزه قشر کارگران و دیگر افرادی که در سازمان‌ها و واحدهای اقتصادی و کارگاه‌های صنعتی به کار اشتغال دارند و زیر پوشش حقوق کار قرار می‌گیرند، بخش عظیمی از جمعیت کشورها را تشکیل می‌دهد.

علت دیگر اهمیت یافتن حقوق کار، نقش بسیار مهم اقتصادی - اجتماعی گروه‌های عظیمی است که کار و زندگی آنها با این حقوق عجین شده است. کارگران، کارفرمایان و مدیران بنگاه‌های اقتصادی و کارگاه‌های صنعتی نقش

بسیار مهمی در پیشبرد هدف‌های یک کشور دارند و هرگونه توجه به زندگی این قشر عظیم به عنوان انگیزه‌ای جهت برانگیختن آنان به کار و فعالیت بهتر و بیشتر تاثیر بسزایی در وضع اقتصاد کشور دارد. به همین لحاظ است که دولت‌ها همواره برآنند قوانین کار و تامین اجتماعی را در جهت بهبود شرایط کار و زندگی کارگران اصلاح کنند تا زمینه‌های لازم برای تشویق آنان به کار بهتر و بیشتر فراهم شود.

■ حقوق کار و نقش آن در صلح اجتماعی

همانطور که در مقدمه اساسنامه سازمان بین‌المللی کار آمده است، استقرار صلح اجتماعی از طریق ایجاد عدالت اجتماعی امکان‌پذیر است و یکی از اهداف حقوق کار نیز تامین صلح اجتماعی از طریق استقرار عدالت اجتماعی است. زیرا با ایجاد روابط صحیح و سالم بین گروه‌های مختلف تحت پوشش این حقوق و برطرف کردن کلیه

■ حقوق کار و نقش اقتصادی آن

حقوق کار بخصوص از لحاظ نقشی که در زندگی اقتصادی افراد و نیز اقتصاد کشور دارد واجد اهمیت فوق‌العاده است. زیرا حقوق کار در شرایط کنونی جامعه تنها از نظر اجتماعی مورد نظر نیست؛ بلکه از لحاظ اقتصادی نیز توجه مخصوصی به آن مبذول می‌گردد، زیرا با عواملی نظیر اشتغال نیروی انسانی، بیکاری، مزد، ساعات کار، تعطیلات و مرخصی‌ها و بهره‌وری سر و کار دارد و هرگونه تغییر و دگرگونی در هر یک از مفاهیم فوق‌الذکر از لحاظ اقتصادی اثرات

بدین ترتیب، حقوق کار با اثر نهادن بر عوامل مختلف از جمله بازار کار، سازمان فنی کارگاه‌ها، مزد و غیره روابط صحیح و منطقی بین کارگر و کارفرما و یا بین صاحبان سرمایه و نیروی انسانی را فراهم می‌آورد.

نکته‌ای را که باید در این ارتباط مورد توجه قرار داد، اهمیت این روابط است و باید گفت هرگاه این روابط متناسب با شرایط اقتصادی اجتماعی جامعه نباشد، اثرات بسیار زیان بخشی در همه ارکان اقتصاد کشور به جای خواهد نهاد.

■ حقوق کار و نقش سیاسی آن

از آنجا که تصمیمات سیاسی هر کشور بر مسایل اقتصادی نیز تاثیرگذار است و تغییرات و تحولات اقتصادی نیز بر تصمیمات سیاسی اثر می‌نهد، لذا می‌توان گفت حقوق کار از لحاظ تأثیری که بر تصمیمات اقتصادی کشور به جای می‌نهد دارای آثار سیاسی عمیقی می‌باشد.

اهمیت حقوق کار از لحاظ سیاسی از چند منظر مورد توجه می‌باشد:

اولاً، هدف حقوق کار تأمین عدالت اجتماعی است که از طریق بهبود شرایط کار و زندگی کارگران و تأمین رضایت شغلی و ایجاد ثبات در زندگی اقتصادی آنان امکان‌پذیر می‌گردد. بدون تردید استقرار عدالت اجتماعی در فراهم آوردن زمینه رفع تنش‌های سیاسی موثر بوده و محیط سیاسی کشور را آرام می‌کند.

ثانیاً، برخی تصمیمات اقتصادی که به منظور وارد کردن کالا و یا صادر کردن کالاهای کمیاب انجام می‌پذیرد آثاری در جامعه به جای می‌نهد که از نظر سیاسی بسیار مضر است.

ثالثاً، اتخاذ تدابیری در چارچوب حقوق کار،

لکه استقرار صلح اجتماعی از طریق ایجاد عدالت اجتماعی امکان‌پذیر است و یکی از اهداف حقوق کار نیز تأمین صلح اجتماعی از طریق استقرار عدالت اجتماعی است

لکه حقوق کار در شرایط کنونی جامعه تنها از نظر اجتماعی مورد نظر نیست، بلکه از لحاظ اقتصادی نیز توجه مخصوصی به آن مبذول می‌گردد، زیرا با عواملی نظیر اشتغال نیروی انسانی، بیکاری، مزد، ساعات کار، تعطیلات و مرخصی‌ها و بهره‌وری سر و کار دارد و هرگونه تغییر و دگرگونی در هر یک از مفاهیم فوق الذکر از لحاظ اقتصادی اثرات شگرفی به جای خواهد نهاد

لکه تأمین کارایی، افزایش بهره‌وری، ایجاد رضایت شغلی و سرانجام استفاده از انگیزه‌هایی برای تشویق کارگران به کار بهتر و بیشتر سبب می‌شود که سازمان واحد تولیدی ثبات یابد و این امر تنها در نتیجه استفاده صحیح از روابط منطقی ایجاد شده با حقوق کار امکان‌پذیر می‌باشد

بنابراین، مزد کارگر واجد دو جنبه است: از یک سو بر هزینه کالا می‌افزاید و از سوی دیگر قدرت خرید کارگر را افزایش داده و در نتیجه میزان فروش کالا افزایش می‌یابد و امکان تولید بیشتر کالا فراهم می‌شود.

شگرفی به جای خواهد نهاد.

الف - حقوق کار شامل مقررات محدود کننده‌ای در زمینه استفاده از نیروی انسانی است، از قبیل محدودیت ساعات کار روزانه و هفتگی و لزوم تعطیلات و مرخصی‌ها، معاف داشتن اطفال و کودکان از کار کردن و نیز معاف داشتن معلولین و از کارافتادگان از ادامه کار. این نظام سبب می‌گردد که نیروی انسانی کاهش یابد و در نتیجه بر میزان تولید اثر نهاده و مقدار آن تقلیل پذیرد. حال آن که کارفرمایان و سرمایه‌گذاران غالباً در اندیشه استفاده بیشتر از نیروی انسانی می‌باشند و این امر را برای افزایش میزان تولید و بهبود وضع اقتصاد کشور ضروری می‌دانند و لذا برای جبران کاهش تعداد کارگران، از یک سو از تکنولوژی پیشرفته استفاده می‌کنند و از سوی دیگر سازماندهی صحیحی برای واحد صنعتی پیش‌بینی می‌نمایند تا با افزایش بهره‌وری کار نیروهای متخصص، تولید مورد نظر به دست آید.

ب - تأمین کارایی، افزایش بهره‌وری، ایجاد رضایت شغلی و سرانجام استفاده از انگیزه‌هایی برای تشویق کارگران به کار بهتر و بیشتر سبب می‌شود که سازمان واحد تولیدی ثبات یابد و این امر تنها در نتیجه استفاده صحیح از روابط منطقی ایجاد شده با حقوق کار امکان‌پذیر می‌باشد.

ج - حقوق کار در عین حال سعی می‌نماید از طریق مقررات حمایتی، شرایط کار و زندگی عادلانه‌ای برای نیروی انسانی فراهم آورد.

افزایش مزد کارگران در اعمال نظر فوق سبب می‌شود که زندگی کارگر بهبود یابد، در عین حال قدرت خرید گروه‌های عظیم کارگران افزایش یافته و تحرک لازم به بازار داده شود و این امر خود در افزایش تولید موثر است.

مانند عدم افزایش به موقع مزدها براساس تورم، افزایش ساعات کار، عدم پرداخت برخی مزایا به دلیل بدی وضع اقتصادی، کارگران را دچار شرایط نامساعد اقتصادی می‌سازد و همین امر موجب عکس‌العمل آنان از طریق اعتصاب و تظاهرات شده و این امر اثر نامطلوب سیاسی در پی دارد. مطالعه تاریخ اجتماعی ملل مختلف طی دو دهه اخیر نشان می‌دهد که این مسایل یعنی عدم توجه به خواست کارگران، در چارچوب حقوق کار، سرنوشت بسیار از دولت‌ها را دگرگون ساخته است. از آنجا که کارگران قشر عظیمی از مردم جامعه را تشکیل می‌دهند عکس‌العمل آنان در برابر تصمیمات غیرمنطقی و عدم رعایت عدالت اجتماعی در جامعه، به زودی به سایر قشرها سرایت می‌کنند و آثار سیاسی زیان بخشی به بار می‌آورد.

لله حقوق کار با اثر نهادن بر عوامل مختلف از جمله بازار کار، سازمان فنی کارگاه‌ها، مزد و غیره روابط صحیح و منطقی بین کارگر و کارفرما و یا بین صاحبان سرمایه و نیروی انسانی را فراهم می‌آورد

■ ارتباط حقوق کار و دیگر رشته‌های حقوقی

معمولاً در کتب حقوقی، رشته‌های حقوقی به شرح زیر تقسیم می‌شود:

حقوق بدو به حقوق داخلی و حقوق بین‌المللی تقسیم می‌شود و هر یک از این دو رشته حقوق نیز به حقوق عمومی و حقوق خصوصی تقسیم شده است.

– **حقوق داخلی خصوصی:** حقوق و تکالیف افراد را نسبت به یکدیگر تعیین می‌کند، مانند حقوق

مدنی.

– **حقوق داخلی عمومی:** حقوقی است که روابط دولت را در برابر مردم و بالعکس تعیین می‌کند، مانند حقوق اساسی، حقوق اداری و حقوق جزا.

– **حقوق بین‌المللی خصوصی:** حقوقی است که حدود اجرای قوانین خارجی را در داخل کشور معین می‌سازد.

– **حقوق بین‌المللی عمومی:** حقوقی است که روابط دول را با یکدیگر و با سازمان‌های بین‌المللی معین می‌سازد.

حال مساله این است که بدانیم با توجه به تعاریفی که از رشته‌های مختلف حقوق به عمل آمد، حقوق کار جزو کدام یک از رشته‌های حقوقی یاد شده است.

با توجه به تعاریف مختلفی که از حقوق کار به عمل آمد مشخص می‌شود که وظیفه این رشته حقوقی نظم بخشیدن بر روابط بین کارگر و کارفرما در ارتباط با کار تابع و یا به عبارت دیگر انجام کار توسط فردی، برای فردی دیگر می‌باشد و بر این سیاق می‌توان حقوق کار را جزو حقوق خصوصی داخلی دانست.

ولی پیشرفت ماشینیسیم و تحولاتی که در روابط کار ایجاد شده از یک سو، و افزایش تعداد کارگران و توقعات آنان و توجه بیش از پیش دولت‌ها و سازمان‌های کارگری به حفظ حقوق قشر کارگر، سبب می‌شود که نتوان این رشته از حقوق را جزو حقوق خصوصی داخلی دانست. به عنوان مثال، در زمینه تشکلهای کارگری و تشکیل شورای اسلامی کار موضوع به وزارت کار و امور اجتماعی و کارگران ارتباط می‌یابد و وزارت کار به عنوان متولی، اقدام به تشکیل شورای اسلامی کار می‌کند و اگر احیاناً کارفرما با وزارت کار

و کارگران همکاری لازم را به عمل نیاورد، مجازات‌هایی برای وی پیش‌بینی شده است یا در زمینه طبقه‌بندی مشاغل کارکنان، وزارت کار و امور اجتماعی کارفرمایان را ملزم به انجام آن می‌نماید و اگر کارفرما در این زمینه اقدام نکند، کارشناسانی را مامور می‌کند که امر طبقه‌بندی را انجام دهند و کارفرما را نیز جریمه می‌کند.

سرانجام در زمینه خدمات رفاهی کارگران، قانون کار یک رشته وظایفی برای کارفرما در نظر گرفته و در این ارتباط هیچ‌گونه توجهی به امکانات کارفرما ندارد. در واقع، آن آزادی اراده که در حقوق خصوصی داخلی، مثلاً قانون مدنی برای دو طرف وجود دارد، در حقوق کار وجود ندارد. بدین ترتیب که اولین قدم در ایجاد ارتباط بین کارگر و کارفرما انعقاد قرارداد کار است و در قرارداد کار نیز یک رشته مسایل از قبیل نوع کار، محل کار، مدت کار، مزد پرداختی و مزایا و امثال آن گنجانده می‌شود. همانطور که خاطر نشان شد به هنگام انعقاد قرارداد کار، و طرف از آزادی لازم برخوردار نیستند و به ویژه کارفرما ملزم به رعایت یک رشته مقررات قانونی است که در آن حداکثر مدت کار روزانه، تعطیلات و مرخصی‌ها، حداقل مزد و نیز مزایای رفاهی پیش‌بینی شده است. در جریان کار نیز کارفرما قادر نیست با آزادی اراده تدابیری در جهت اداره صحیح واحد اقتصادی اتخاذ کند، به عنوان نمونه شیفت‌ها را تغییر دهد، محل کار کارگر را به لحاظ ضرورت کار عوض کند و به فردی که خوب کار می‌کند و از او راضی است مزد خارج از مقررات تعیین شده بپردازد و یا اینکه کارگری را که خوب کار نکرده و به واحد اقتصادی ضرر و زیان وارد ساخته، جریمه کند و سرانجام کارگری را که نیاز ندارد یا وی قطع رابطه کند.

- بدین ترتیب، ملاحظه می‌شود که حقوق کار را نمی‌توان جزو حقوق خصوصی داخلی دانست و هرگاه جنبه‌های مختلف حقوق عمومی را مورد بررسی قرار دهیم، به ویژه با توجه به این واقعیت که قانون استخدام کشوری که منبعث از حقوق اداری است، در زمینه‌های بسیاری شبیه قانون کار و حقوق اداری نیز نظیر حقوق کار است، شاید بتوان حقوق کار را جزو حقوق داخلی عمومی بدانیم.
- ولی تفاوت عمده‌ای که بین حقوق اداری و حقوق کار وجود دارد آن که در حقوق اداری یک طرف قضیه دولت است، که اجرای قانون از اختیارات اوست و قوانین و مقرراتی که در چارچوب حقوق اداری وضع می‌شود توسط دولت و در
- چارچوب اعمال حاکمیت انجام می‌پذیرد. حال آنکه در مورد کارفرما به هیچ وجه چنین شرایطی وجود ندارد.
- با توجه به مراتب فوق، می‌توان گفت حقوق کار، نوع خاصی از حقوق خصوصی داخلی است که دولت به منظور حفظ حقوق و منافع قانونی کارگران، آزادی اراده را به میزان زیادی از طرف دیگر یعنی کارفرما سلب کرده است.

پانویس‌ها:

- ۱ - عراقی، عزت اس. حقوق کار، چاپ اول، دانشگاه ملی ایران، تهران، ۱۳۵۶.
- ۲ - عراقی، عزت اس. حقوق کار، جزوه درسی، پانویس‌ها: ادامه مطالب مربوط به صفحه ۲۷
- ۱۰ - زیان مهاجرت نخبگان ۲ برابر درآمد نفتی - کیهان - ۱۳۸۰/۱/۲۰.
- ۱۱ - سرمایه‌های ملی در خدمت بیگانگان - کیهان - ۶ و ۵/۷/۱۳۸۰.
- ۱۲ - کشورهای فقیر یارانه اقتصاد و آموزش به آمریکا می‌پردازند - همشهری ۱۳۸۰/۴/۲۸.
- ۱۳ - روند مهاجرت نخبگان ادامه دارد - ایران ۱۳۷۹/۱۱/۲۹.
- ۱۴ - گزارش توسعه انسانی ۲۰۰۱ - اطلاعات - ۱۳۸۰/۴/۳۱.
- ۱۵ - مهاجرت نخبگان - ایران - ۱۳۸۰/۲/۳۱.
- ۱۶ - فرار مغزها، اهدای کمک بلاعوض به مستکبران - مجله گزارش - شماره ۱۳۳ - خرداد ۱۳۸۰.
- ۱۷ - پدیده فرار مغزها، سازمان کنفرانس اسلامی - ترجمه مهدی حاجیلو، اداره کل اشتغال وزارت کار و امور اجتماعی - ۱۳۶۵.
- ۱۸ - فرار مغزها، از جاله به چاه - ابرار اقتصادی ۱۳۸۰/۲/۳۱.
- ۱۹ - مرثیه‌ای به فرار مغزها - کیهان - ۱۳۸۰/۵/۱.
- 3 - Brain Drain - Nasser Epbali - Huyate - nou - nov.5. 2000, vol.1 - No.128.
- 4 - International Mobility of Scientists and Engineers to the USA Brain Drain of Brain Circulation? - Jean M.Johnson and Mark C.Regets - National Science Foundation - June 22, 1998.
- 5 - News... 220,000 Academics Leave Iran in One Year, Brain Drain Rising Moin Wams-WWW.Payvand.com/news/may/loio.html
- ۶ - فرهنگ اقتصاد و بازرگانی - دکتر مرتضی قره باغیان - چاپ دوم ۱۳۷۶ - موسسه فرهنگی رسا.
- ۷ - پیام بونسکو - بازار فارغ التحصیل - شماره ۳۴۰ - آبان ۱۳۷۸.
- ۸ - کالبد شکافی ایرانیان در خارج از کشور - ناصرالدین قاضی زاده - آفتاب یزد - ۱۳۸۰/۱/۲۰.
- ۹ - نخبگان صنعتی شریف، تردید بین رفتن و ماندن - ایران - ۱۳۸۰/۱/۲۳.
- ۱۵ - روند مهاجرت نخبگان ادامه دارد چرا؟ - روزنامه ایران - ۱۳۷۹/۱۱/۲۹.
- ۱۶ - پدیده فرار مغزها - سازمان کنفرانس اسلامی - مرکز تحقیقات فنی و حرفه‌ای داکا - ۱۳۶۵ - اداره کل اشتغال - وزارت کار و امور اجتماعی.
- ۱۷ - توسعه انسانی ۲۰۰۱ - اطلاعات - ۸۰/۴/۳۱ - ص ۱۹.
- ۱۸ - مهاجرت - احمد نیا ریسی - ایران - ۸۰/۲/۳۱.

منابع و مأخذ:

- ۱ - بررسی پدیده مهاجرت نخبگان متخصصان به خارج از کشور - وزارت علوم، تحقیقات و فناوری - آذر ۱۳۷۹.
- ۲ - نبرد برای تصاحب بهترین مغزها و نیروی کار نئوفن در عصر دیجیتال آسیا - نوشته عبدالقادر چودری - مونترال کانادا - ترجمه عباسعلی سیاحی وابسته کار ایران در بنگلادش - اردیبهشت ۱۳۸۰.